

Nedslag i Sveriges kyrkohistoria och Svenska kyrkan

Följande samling av texter består av åtta papers skrivna under vårterminen 2013 inom ramen för kursen *Svenska kyrkan* vid Lunds universitet, Centrum för Teologi och religionsvetenskap. Kursen har rört sig mellan olika ämnen, bl.a. kyrkohistoria och praktisk teologi.

Texterna, vilka skall ses som fristående, har följande rubriker:

- Svenska kyrkans identitet
- Den bekväme martyren
- Bärande ämbete och lekande folk?
- Spiritualiteter i psalmskatten
- Nattvardpsalmer genom seklerna
- Svenska kyrkan som quick-fix?
- Vilja, mod, engagemang – en folkkyrkovision för det senmoderna samhället
- Spår av mission – från en tid då Sverige kristnades

Svenska kyrkans identitet

”Kyrkan är de heligas samfund, i vilket evangelium rent förkunnas och sakramenten rätt förvaltas.”¹

Att beskriva Svenska kyrkans identitet är svårt, i synnerhet i en begränsad form som detta. Min avsikt är i alla fall att utifrån begrepp som *kontinuitet* och *förändring*, *enhetlighet* och *mångfald*, reflektera något över detta.

Om du ber flera personer beskriva Svenska kyrkans identitet kommer du att få svar som kan verka helt olika. Detta beror bl.a. på att den *ecklesiologiska* förståelsen varierar. Inte i första hand så att kunskap saknas, utan att synen på kyrkan och vad hon är varierar.

I många fall, då man skall identifiera en organisations identitet, är det relevant att fråga sig när denna bildades eller uppstod. Men att utifrån frågan när Svenska kyrkan bildades, måla en bild av henne låter sig inte göras, eftersom det inte finns ett entydigt svar. Bildades Svenska kyrkan 1544 då kung Gustav utropade Sverige som evangeliskt rike? Var det vid Uppsala möte 1593², eller rent av år 2000 då kyrkan separerades från staten? I dagarna är Ansgar, Nordens apostel, aktuell. Han verkade i Sverige på 800-talet. Var det då det började?

Faktum är att den kontinuitet som Svenska kyrkan bygger på och bekänner sig till går tillbaka ännu längre. I Kyrkoordningens första kapitel finner man att Svenska kyrkan är grundad i ”Guds heliga ord”³ och att läran sammanfattas i bl.a. den nicenska trosbekännelsen (*nicenum*) vilken fastställdes vid konciliet i Konstantinopel

381⁴. *Nicenum* säger att Kyrkans kännetecken (*notae ecclesiae*) är att hon är *en*, *helig*, *allmännelig* (*katolsk*) och *apostolisk*. Detta vittnar om att kyrkan vilar på ett arv från de första apostlarna, att hon är världsvid och helig samt att det bara finns *en*.⁵

För de första kristna kunde begreppet *ekklesia* betyda husförsamling men också församlingen i en stad samt alla kristna i (den kända) världen.⁶ Med tiden, och framför allt under medeltiden, kom fokus att läggas på kyrkan som byggnad och senare som institution.

Svenska kyrkan är ett evangelisk-lutherskt trossamfund vilket har sin bakgrund i reformationen. Martin Luther, en av de framträdande reformatorerna, är den vars idéer framför andra kom att prägla reformationen i Sverige. Luthers ärende och kamp hade två fronter, dels mot utvecklingen i den romersk-katolska kyrkan som hade blivit allt för institutionaliserad och behäftad med maktmissbruk, dels Calvins reformerta gren av reformationen som hävdade att kyrkan inte fick knytas till något världsligt samt hans lära om den dubbla predestinationen.

För Luther var kyrkan såväl fördold som synlig och utgjordes av kristna som samlas, samt av Ordet och sakramenten. Detta blir, för Svenska kyrkans del, tydligt i den augsburgska bekännelsen⁷. Luther menade att Kyrkans *notae ecclesiae* är *Orden*, *dopet*, *nattvarden*, *ämbetet*, *nycklamakten*,

¹ CA VII, Svenska kyrkans bekännelseskrifter. s. 59

² KO (2010) s. 14

³ KO (2010) s. 14

⁴ Hallonsten (2011) *Lex orandi, lex credendi*. s. 27

⁵ Modéus. Föreläsning vid Lunds universitet/CTR, 2013-01-30

⁶ Borgehammar (1993) *Vad är kyrkan? I Kyrkans liv*. s. 14

⁷ CA VII, Svenska kyrkans bekännelseskrifter. s. 59

bön och *korset*. Dessa skall inte förstås i motsättning till *nicenum*.⁸

Vi ser alltså att här finns och hävdas såväl kontinuitet som förändring. Och inom detta ryms idag olika uppfattningar vilka många gånger faller tillbaka på Luthers bägge ”fronter” och därmed på om man betonar det synliga (exempelvis nådemedlen) eller det fördolda (de kristna som samlas) då man skall beskriva Svenska kyrkans identitet.

De många riktningar och fromhetstyper man historiskt och i nutid ser, vittnar om en mångfald inom Svenska kyrkan. Sedan reformationen har det förekommit ett antal rörelser som syftat till att väcka och förändra. Litteraturen behandlar exempelvis *gammalkyrklighet*, *laestadianism*, *lågkyrklighet*, *lundensisk högkyrklighet*, *folkkyrklighet* och *högkyrklighet*. Utan att här belysa var och en är de alla reaktioner och motreaktioner vars kärnor och ursprung går att spåra till specifika tider och kontexter. Dessa olika riktningar är än idag synliga såväl mellan som inom stiftet.⁹

Svenska kyrkans identitet går inte att fånga in utan att nämna den dubbla ansvarslinjen. Detta innebär att jämte ämbetet (biskopar, präster och diakoner) finns lekmän som väljs till de olika beslutande organen på alla nivåer: kyrkomötet, stiftsfullmäktige och kyrkofullmäktige med styrelser och nämnder i olika omfattning på respektive nivå.¹⁰ Vilket värde det har vet jag inte, men jag noterar att det varken i *nicenum* eller hos Luther omnämns någon dubbel ansvarslinje som kännetecknen för Kyrkan.

Inom Svenska kyrkan finns en ständig spänning, inte minst kopplad till begreppet

förändring. Frågan om identiteten förs idag vidare. Bland annat diskuteras begreppet folkkyrka placerat i en postmodern kontext, där man bl.a. ställer sig frågan vilket nytta hon har för individen och då inte minst som producent och leverantör av välfärdstjänster. Här går meningarna isär och åter igen faller åsikter och argumenten tillbaka på den ursprungliga frågan om ecklesiologisk förståelse.

Jag vill avsluta med att det inte på allvar går att beskriva Svenska kyrkans identitet utan att först ha en någorlunda klar uppfattning om vad *Kyrkan* är. I varje fall underlättar det för mig då jag får frågan samt i mina möten med kristna bröder och systrar.

⁸ Modéus. Föreläsning vid Lunds universitet/CTR, 2013-01-30

⁹ En genomlysning av detta framgår i Martling 'De tretton stiftet' i *Fädernas kyrka och folkets* (s. 140-174)

¹⁰ Seminarieövning 1, Lunds universitet, 2013-01-30

Den bekväme martyren

”Kyrkans kallelse och vigning av skärskilda personer till livslång tjänst syftar till församlingens andliga uppbyggelse och ska rusta församlingen för dess uppdrag i världen”¹¹

Jag vill, för att ta mig an uppgiften att berätta om tre viktiga insikter kring temat *ämbetet*, reflektera något kring följande, nämligen: den livslånga tjänsten kopplad till oviljan att engagera och binda sig; vigningen som sker ”på apostoliskt vis”¹²; det uppdrag som alla döpta har samt, i stor ödmjukhet, försöka peka på hur detta kan hänga samman.

Oviljan att binda upp sig över längre tid är en tydlig tendens och en effekt av den tid vi lever i. Många, inte minst ideella organisationer, vittnar om detta och en i mängden är ledaren i den finska tidningen Kyrkpressen från november 2012 som skriver om hur ”[v]åra offer har omvandlats till avlägsna penningtransaktioner”¹³. Detta är inget vi explicit har berört under veckans föreläsningar och seminarieövningar, men jag menar att det finns kopplingar till det vi har berört¹⁴ i termer av vigningen till livslång tjänst och professionaliseringen av prästyrket.

Per Hansson för en intressant diskussion om begreppet professionalisering och driver tesen att olika yrkesgrupper strävar efter att profilera sig och därmed ”försöker få en tydlig plats bland mängden av

yrken.”¹⁵ Samtidigt refererar han till religionssociologerna som visar ”att för människor står prästen som representant för det heliga.”¹⁶ Finns det då någon ytterligare anledning att sträva efter tydligare profil, undrar jag? Kan det vara så att kravet på professionalisering kommer inifrån för att prästyrket skall vara så likt andra yrken som möjligt? Kan man koppla detta till det livslånga uppdraget – något som för många kan kännas otidsenligt och ett krav som inkräktar på individens rätt att i full frihet kunna göra andra val?

Ägnar man sig åt begreppet *på apostoliskt vis*, vilket är det på vilket biskopar, präster och diakoner vigs, och kryper bakom diskussionen om mekanisk och läromässig apostolicitet, blir det än jobbigare. Apostlarna och deras efterträdare levde nämligen allt annat än bekvämt. Nog för att de var profilerade, men det syftade inte till att kunna dra sig ur uppgiften. Tvärt om! De var beredda att gå i döden för sin övertygelse och för att sprida det glada budskapet. Ignatius av Antiochia, just en av de fäder vi åsyftar i vigningen, vädjar till de kristna i Rom: ”Hindra mig inte mera från att bli ett offer åt Gud när altaret redan är berett... Låt mig bli föda åt vilddjuren så att jag genom dem når fram till Gud. Jag är Guds vete, och genom vilddjurens tänder blir jag mald så att jag kan visa mig vara ett rent Kristi bröd.”¹⁷

¹¹ KO (2010), sjunde avdelningens inledning, s. 98

¹² Ellverson Karl-Gunnar (2003) *Handbok i Liturgi*, Stockholm: Verbum, s. 360

¹³ Kyrkpressen.

<http://www.kyrkpressen.fi/ledare/190-De-osjalviska-drommarna.html>

¹⁴ Föreläsning och seminarieövningar vid Lunds universitet, CTR, 2013-02-13 och 2013-02-14

¹⁵ Hansson Per, *Prästen som proffession i Prästutbildningen möter framtiden*, Tro & Tanke 2000:4, s. 63-68

¹⁶ Hansson Per, *Prästen som proffession i Prästutbildningen möter framtiden*, Tro & Tanke 2000:4, s. 63-68

¹⁷ Halldorf Peter (2006) *21 kyrkofäder, historien om hur kristendomen formades*, Örebro: Kordia, s. 19

Ignatius krona, martyriet, är knappast något som idag efterstävas. Och väl är väl det, i alla fall med dagens språkdräkt och syn på martyrskap. Men med martyriet följde en anda som väckte förundran, smittade och ryckte med.

Prästen syns och därmed också det prästen gör och förmedlar, såväl direkt som indirekt. Den präst som samlar på goda viner och åker på lyxkryssningar förmedlar ett annorlunda budskap än den som man dagligen kan möta i bön, gudstjänst och samtal i kyrkorummet. Till detta kan vi koppla den sista frågan i vigningslöftena, nämligen om prästkandidaterna lovar att ”leva så bland människor, att ni blir vittnen om Guds kärlek, och om försoningens hemlighet.”¹⁸

Löftena som avläggs i vigningen ”befriar inte andra i kyrkan från ansvar utan levandegör kyrkans gemensamma sändning på Guds kallelse”¹⁹. Och med detta har vi kommit in på dopet som vigning till allmän tjänst i Kyrkan. Man skiljer ju på särskild och allmän tjänst.²⁰ Att dopet förpliktigar och inte enbart innebär ett allmänt medlemskap talas det, menar jag, allt för sällan om. Men att skicka ut en döpt i världen med ett uppdrag som inte har formulerats, utan förebildliga föregångare i närtid och utan argument, låter sig helt naturligt inte göras.

I Kyrkoordningen står att prästens uppgift är att förkunna rent och klart, döpa, leda den heliga måltiden samt förmedla förlåtelse, tröst och hopp. Det står också att ”prästen ska uppbygga och undervisa församlingen i tron, ge själavård och utrusta för vittnesbörd och tjänst i världen.”²¹

De tre områden jag inledningsvis angav hänger ihop: det livslånga uppdraget, viljan att handla i samma anda som apostlarna och kyrkofäderna; som förebilder och exempel så att de som döps in i Kyrkan ges uppdraget och rustas. Den minsta gemensamma nämnaren här är ämbetet eller, för att använda det modernare uttrycket; vigningstjänsten. Det är hos den som vigs till tjänst som allt måste börja. Och ingenstans i de normerande dokument som finns inom Svenska kyrkan, varken i CA, dess apologi, de olika symbola eller i KO står med ett ord att arbetet är eller skall vara bekvämt.

¹⁸ Ellverson, s 358

¹⁹ KO (2010), sjunde avdelningens inledning, s. 98

²⁰ Föreläsning och seminarieövningar vid Lunds universitet, CTR, 2013-02-13 och 2013-02-14

²¹ KO (2010), sjunde avdelningens inledning, s. 98

Bärande ämbete och lekande folk?

Hur tar man sig an uppgiften att beskriva relationen mellan *ämbetsbärare* och *lekfolk* utifrån kyrkoordningen (KO)? Ingenstans i KO nämns dessa ord, inte på ett enda ställe. Begreppet *ämbete* förekommer visserligen två gånger i inledningstexterna till andra respektive sjunde avdelningen, men för att kunna svara på frågan måste man på förhand veta att *ämbete* i Svenska kyrkan skrivs *vigningstjänst* vilket förekommer ett femtiotal gånger i KO. Men vad är lekfolk? Min avsikt med detta paper är att närma mig denna relation som i många stycken är komplex.

I vanligt språkbruk är lekmannen något annat än en professionell, d v s någon som har uppgiften som yrke. Vad kallar man då en i Svenska kyrkan aktiv som inte är professionell? Frivillig? Kanske, men inte heller det ordet ger någon ingång till svaret om relationen eftersom det bara förekommer på ett ställe i KO. Begreppet *förtroendevald* återfinns däremot i såväl text som register, inte mindre än 28 gånger. Men att sätta likhetstecken mellan lekman och förtroendevald verkar inte heller korrekt.

I kyrkoordningen kan man läsa att ”[k]allelisen att föra ut evangelium är given åt hela Guds folk. Alla i kyrkan är lemmar i en och samma kropp. Dopet är den grundläggande vinningen till tjänst i kyrkan och ger delaktighet i kyrkans gemensamma uppdrag. Förtroendevalda, frivilliga medarbetare, anställda och de som vigs till uppdrag inom kyrkans vigningstjänst ska fullgöra de speciella uppdrag som de anförtrotts i solidaritet med Svenska kyrkan och kyrkans tro, bekännelse och lära. Alla står i evangeliets tjänst och under dess auktoritet.”²² Texten låter mig alltså veta att Svenska kyrkan räknar fyra olika typer av engagemang,

²² KO, sjunde avdelningens inledning

nämligen förtroendevalda, anställda, frivilliga medarbetare samt biskopar, präster och diakoner (vilka är de tre vigningstjänsterna).

Inte sällan är det så att en text avslöjar sig själv. Utan att göra allt för stor sak av det, vill jag ändå sätta fingret på det förhållande att samtidigt som frivilliga medarbetare och deras betydelse nämns i en portalskrivning som citatet ovan så nämns de över huvud taget inte på något annat ställe. Detta kan jämföras med ordet *anställd* som nämns 69 gånger och *präst* som förekommer på 258 ställen.

Men var i verksamheten vore det mest logiskt att hitta lekfolket? Eftersom gudstjänsten är den mest centrala, ja själva epicentrum, för Kyrkan vill jag börja där. I preambeln till femte avdelningen i KO som behandlar just gudstjänsten finner jag att ”prästen, kyrkomusikern, kyrkovärdarna och den gudstjänstfirande församlingen gestaltar tillsammans varje enskild gudstjänst.”²³ Kyrkomusikern är att betrakta som anställd eftersom det i en församling skall finnas minst en musiker²⁴. Här nämns också kyrkvärdarna vilka enligt KO skall finnas i en församling. Kyrkvärdar väljs av kyrkorådet och minst två skall alltid vara antingen ledamöter eller ersättare i kyrkorådet.²⁵ Kyrkvärdarna skall exempelvis vara delaktiga i beslut rörande kollektändamål²⁶ och kyrkoherde skall, om ett kyrkoråd som ingår i en samfällighet inte har tillräckligt antal ledamöter för att vara beslutfört, samråda med dessa innan beslut om ställe, form och uppbyggnad för huvudgudstjänst; firande av huvudgudstjänst med församling i annat samfund; gudstjänstplan samt firande av

²³ KO, 17 kapitlets inledning

²⁴ KO, 34 kap, § 1

²⁵ KO, 4 kap, § 24

²⁶ KO, 43 kap, § 6

huvudgudstjänst i annan form än enligt kyrkohandbokens ordningar.²⁷ Kyrkvårdarna verkar därmed vara viktiga men utgör de definitionen av lekfolket?

Ordet *lekmanpredikant* kommer så för mig. Såväl biskop som kyrkoherde får ge tillstånd åt någon som inte är präst att predika vid och leda gudstjänst. Den personen skall vara döpt och tillhöra Svenska kyrkan samt antingen vara under utbildning till präst eller ha rekommendationer från en kyrkoherde.²⁸ Detta är helt i linje med den reformatoriska åskådningen då ”läran om det allmänna prästadömet, dvs. att människans gudsförhållande inte är beroende av prästerlig förmedling”²⁹.

Enligt Nationalencyklopedin är en definition av lekman ”person som inte tillhör prästerskapet (eller ett kloster eller en orden).”³⁰ Men det är inte riktigt så enkelt att göra sig en klar bild av relationen mellan ämbetsbärare och lekfolk. I Svenska kyrkan finns dessutom den s.k. *dubbla ansvarlinjen* som består dels av ämbetsbärarna (eller vinningstjänsten), dels de förtroendevalda på de olika nivåerna (församling, stift och på nationell nivå). KO beskriver dessa som två separata storheter där ”särskilt de förtroendevalda”³¹ bär kyrkans organisation. Samtidigt markeras att ”tillsammans har de också ansvar för det demokratiska beslutsfattandet och för besluten.”³²

Min slutsats är att KO väl reglerar förhållandet inom och mellan de bägge ansvarslinjerna, d v s ämbetsbärare och förtroendevalda. Den säger däremot förhållandevis lite om relationen mellan ämbetsbärare och lekfolk. Detta skulle kunna bero på att begreppet lekfolk inte är klart definierat och det i sin tur kan bero på att Svenska kyrkan inte har haft anledning eller behov av att göra det: ekonomin har varit god och man har kunnat avlöna dem som utfört någon tjänst på de olika nivåerna. Det har varit ett professionellt samfund där lekmän, frivilliga och volontärer, hur man nu skall benämna icke anställda som utför tjänst, har varit en marginell företeelse vilket också återspelglas i KO, inte minst med avseende på förekomsten av begreppen.

Men! Väljer man att se på lekfolket som de icke biskops-, präst- eller diakonvigda skulle det kunna omfatta alla andra i församlingen. Därmed kan en lekman inneha en mängd tjänster och befattningar; vara avlönad eller inte avlönad, förtroendevald eller volontär. Och med den definitionen skulle en avsevärd mängd av kyrkoordningens innehåll behandla relationen mellan ämbetsbärare och lekfolk.

²⁷ KO, 4 kap, § 8a

²⁸ KO, 17 kap, §§ 13 och 14

²⁹ lekmanpredikant.

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/lekmanpredikant>, Nationalencyklopedin, hämtad 2013-03-08.

³⁰ lekman.

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/lekman/239482>, Nationalencyklopedin, hämtad 2013-03-08.

³¹ KO, Andra avdelningens inledning

³² KO, Andra avdelningens inledning

Spiritualiteter i psalmskatten

Syftet med detta paper är att försöka finna några skilda spiritualiteter i Den svenska psalmboken samt namnge och beskriva dessa. Min mening är inte att placera varken psalmister eller deras verk i fack, utan helt enkelt redogöra för några spår och hur jag ser dem.

Psalm 1 ”Gud, vår Gud, vi lovar dig” (O. Hartman, 1980)

Psalm nummer 1 i Den svenska psalmboken låter jag exemplifiera en nutida *högkyrklighet* som, i tydlig kontrast till bl.a. psalm 789 nedan, refererar till såväl tradition som traditionella symboler.

Valet av psalmen som är en lovsång, strider något mot uppgiftens ramar enligt vilka jag skulle välja psalmer skrivna efter 1968. Denna psalm är i sin nuvarande lydelse daterad 1980 men bygger på en tradition som går tillbaka ända till 300-talets *Te Deum laudamus*³³. Så valet är medvetet och exemplifierar ett kännetecken för högkyrkligheten, nämligen traditionen.

Psalmen återfinns i psalmbokens första del (psalmerna 1 tom 325) vilken är gemensam för flera kristna samfund, d v s ekumenisk. Även detta är ett särdrag för högkyrkligheten som har tagit intryck från romersk-katolsk, ortodox och anglikansk tradition, men också från den ekumeniska rörelsen. Strofen ”Dig bekänner fröjdefullt / kyrkan hela jorden runt”³⁴ betonar även i texten synen på Kyrkan som världsvid.

Högkyrkligheten betonar att Kyrkan är Kristi kropp, av Gud given. Likaså är synen på ämbetet något omistligt i traditionen och belyses i psalmen inte

minst i strofen ”trons profeter och apostlar”³⁵.

Psalmens uppbyggnad har direkta paralleller till de olika artiklarna i trosbekännelsen vilket också refererar till den apostoliska traditionen, exempelvis i vers 1, Gud som allsmäktig och skapare; vers 2, skapelsen och allt som är; vers 3, bekännelsen av den heliga, apostoliska och världsvida Kyrkan; vers 4-5, den ende sonen som avlades av Faderns vilja (Helig Ande), föddes som människa av jungfru Maria; vers 6, korsdöden, uppståndelsen – segern över döden; vers 7, det eviga livet bland helgonen; vers 9, syndernas förlåtelse.

Psalm 773 ”Känn ingen oro” (Musik: J. Berthier, Taizé, 1981)

Denna psalm har jag valt för att illustrera en spiritualitet som kännetecknas av *kontemplativ, meditativ*, ja till och med *mystik* andlighet. Möjligen skulle man kunna säga att Taizé utgör en egen form av spiritualitet som har fått utrymme i Svenska kyrkan och Den svenska psalmboken.

Texten, som bygger på ett arv från Teresa av Avila, en välkänd medeltidsmystiker och ordensreformator i 1500-talets Spanien,³⁶ är enkel och tillsammans med melodin enkel att lära sig. Psalmen repeteras ofta flera gånger, vilket förstärker det meditativa och inåtgående.

Gemensamma drag för såväl det kontemplativa som mystiska är den egna gudserfarenheten, inte sällan uttryckt i det oförklarliga och den fullständiga tilliten till

³³ ”O Gud vi lovar dig” *Te Deum*.
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/te-deum>,
Nationalencyklopedin, hämtad 2013-02-08.

³⁴ Den svenska psalmboken (1986), psalm 1

³⁵ Den svenska psalmboken (1986), psalm 1

³⁶ Teresa av Ávila.
<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/teresa-av-avila>,
Nationalencyklopedin, hämtad 2013-02-08.

och förtröstan på att, som psalmtexten lyder, ”Gud, din Gud, bär allt”³⁷.

Den spiritualitet som förmedlas i Taizé knyter an till det monastiska och sätter dess kännetecken som tystnad, stillhet, tidebön och enkelhet i en modern kontext.

Psalm 789 ”Herre, din som var en timmerman” (K-G Hildebrand, 1970)

Redan titeln i psalmen slår an tonen att Jesus var en människa och ett, det främsta, föredöme för oss andra att få komma till Gud som ”gör oss fria från nöd och tvång”³⁸. Skillnaden mellan denna och den första psalmen är slående och jag vill med psalm 789 exemplifiera en *profan politisk kristendom* där det inte finns plats för änglar och helgon, utan där världen utgörs av kött och blod samt förmedlar en föreställning om Gud som förklaringsmodell.

K-G Hildebrand var professor i ekonomisk historia³⁹ och psalmens många inslag av arbete, ja till och med hårt arbete, som nödvändighet för att bygga Guds rike är påfallande ekonomisk-politiska: ”Jesus var med i ett arbetslag [...] slet och sjöng och tog hårda tag. Gud välsigna vår arbetsdag”⁴⁰,

Jag har, för att hitta en kontrast till *högkyrkligheten*, valt denna psalm. Jag menar inte att den är signifikativ för en lågkyrkighet och hävdar därmed att det finns spiritualitet som är ännu mer avlägsen *högkyrkligheten*. Högkyrkligheten som jag menar räknar in alla människor i frälsningsplanen har här i psalm 789 sin kontrapunkt i form av en utvald skara, formulerad som ”[b]land de hungrande valde han / sina bröder och

likar”⁴¹. Möjligen skulle man kunna dra en parallell till Calvins predestinationslära.

I tredje versen står det att Han (Jesus) ”var en vandrande timmerman / och obekväm för de rika” vilket åter igen pekar på det politiska budskap som väl närmast står att finna i *befrielse teologiska* sammanhang där sociala och ekonomiska missförhållanden är centrala.

³⁷ Den svenska psalmboken (1986), psalm 773

³⁸ Den svenska psalmboken (1986), psalm 789

³⁹ Karl-Gustaf Hildebrand.

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/karl-gustaf-hildebrand>, Nationalencyklopedin, hämtad 2013-02-08.

⁴⁰ Den svenska psalmboken (1986), psalm 789

⁴¹ Den svenska psalmboken (1986), psalm 789

Nattvardspsalmer genom seklerna

Synen på sakramenten har skiftat genom historien. Ett sätt att försöka fånga detta är genom att studera texterna i de psalmer som skrivits och sjungits under olika epoker. Syftet med detta korta arbete är att försöka sätta fingret på några särdrag i synen på nattvarden med hjälp av fyra psalmer från lika många århundraden.

387 Jesus Kristus är vår hälsa

Reformationen innebar en stor förändring i synen på Herrens måltid, nattvarden. Den som främst kom att präglade reformationen i Sverige var Martin Luther. Texten till psalm 387 skrevs 1524 och bearbetades (översattes?) av Olavus Petri 1530 samt Anders Frostenson 1979.

Luther avfärdade tanken på nattvarden som ett offer eftersom Jesus själv, en gång för alla, offrade sig på korset.⁴² I nattvarden, som vi firar i åminnelse, är ändå, menar han, Kristus verkligt närvarande. I vers 2 blir detta tydligt med formuleringen ”För att vi hans död skall minnas / låter han sig själv här finna. Han sin kropp, sitt blod oss ger. / I bröd och vin vi honom ser.”⁴³ Måltiden, som nådemedel, tjänar till att trösta och påminna om återlösningen (”Vi har blivit återlösta”⁴⁴). I vers tre görs tron på sakramentets verkan tydlig: ”När vi litar på hans nåd / vi mitt i döden livet får”⁴⁵, liksom att vi blir ett med Kristus.

Begreppen *omvändelse* och *nåd* samt vikten av *förberedelse* inför kommunionen är ett tydligt inslag. ”Om du Jesus vill bekänna, / hjärtats tro till honom vända, ser din synd och ser hans nåd, / du till hans bord beredd då går.”⁴⁶ Alltså, om du

vänder om, erkänner din synd och Guds nåd, ja då är du korrekt förberedd och kan delta i måltiden med Herren.

70 O Jesus, än de dina

Frans Michael Franzén (1772-1847), som har skrivit psalm 70 var bördig från Uleåborg, kom 1808-09 till Sverige och hade prästtjänster i Kumla och Stockholm. Han var ledamot av Svenska Akademien och blev biskop i Härnösand 1834. Inom diktningen var Franzén förebud för romantiken. Han var framstående medarbetare till Wallin i arbetet med 1819 års psalmbok och har bl.a. författat ”Bereden väg för Herran!”^{47 48}

Psalmen 70 som är daterad till 1812 (bearbetad 1817) skrevs under en period då bl.a. en ny utgåva av Luthers lilla katekes gavs ut, vilken radikalt bröt mot tidigare utgåvas teologi. Den nya utgåvan präglades av upplysningstidens nya ideal. Samtidigt kom en ny kyrkohandbok med samma teologiska syn vilken innebar en ”traditionslös omorientering bort från äldre gudstjänstordning”⁴⁹ där bl.a. prefationen uteslöts ur mässan.

Ett genomgående tema i psalmen är det hjärta som Jesus vill innesluta oss alla, i alla tider, i (”Oss alla vill du göra / till dina vid ditt bord; oss alla, då du brödet tog, du slöt intill det hjärta / som för oss alla dog”⁵⁰). Och det är genom *orden* (vers 2: ”Tag, det är min lekamen, / och tag, det är

⁴⁷ Frans Michael Franzén.

<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/frans-michael-franzen>, Nationalencyklopedin, hämtad 2013-03-01.

⁴⁸ Bexell Oloph & Hellström Jan Arvid (1993)

’Svenska kyrkan’ i Borgehammar Stephan (red) *Kyrkans liv* (Stockholm:Verbum) s. 105

⁴⁹ Bexell Oloph & Hellström Jan Arvid (1993)

’Svenska kyrkan’ i Borgehammar Stephan (red) *Kyrkans liv* (Stockholm:Verbum) s. 105

⁵⁰ Den svenska psalmboken (1986), psalm 70

⁴² Elverson Karl-Gunnar (2003) *Handbok i liturgik* (Stockholm: Verbum) s. 115

⁴³ Den svenska psalmboken (1986), psalm 387

⁴⁴ Den svenska psalmboken (1986), psalm 387

⁴⁵ Den svenska psalmboken (1986), psalm 387

⁴⁶ Den svenska psalmboken (1986), psalm 387

mitt blod.”⁵¹ samt i vers 3: ”Dig, Jesus, än vi höra / i dessa dyra ord.”⁵²) som sakramentet är verksamt.

927 Vårt altarbord är dukat

Eyvind Skeie (1947-), norsk präst och författare med stort internationellt engagemang. Han har bl.a. arbetat tillsammans med Thor Heyerdahl.⁵³

Psalm 927, skriven 1980, får ses som *ett* uttryck för 1900-talet som har präglats av förändring och en mängd skiftande riktningar i spiritualitet. Texten i psalmen är i grunden en kallelse till fest; såväl i himlen som här på jorden där måltiden är en försmak. Teologiskt betonas nåden (”Av nåden är vi frälsta”⁵⁴) och Jesu korsdöd, som offer, är något som inspirerar och ”ger oss mod”⁵⁵. Ordet (evangelium) är något som läses tillsammans, förenar och enar och i gemenskapen kan vi i firandet av måltiden lägga av oss ”[d]e bördor som oss tynger”⁵⁶.

Samtidigt som vi kallas in, sänds vi också ut för att verka i världen. I texten poängteras att vi, stärkta av Jesu exempel, går från den jordiska festen, ut på en väg till ”dem som lider nöd”⁵⁷. Det är således en social ådra som är tydlig i denna enkla och rättframma psalm.

892 Droppar i vatten

Bo Senter (1948-) är präst, musikanter och textförfattare. Han vann 1987 den första kristna melodifestivalen som arrangerades av tidningen Dagen. Psalmerna 892, skriven 2005, skulle jag säga är tidstypisk med

formuleringen ”välsigna nu *min* gåva”⁵⁸ vilket jag inte kan se annat än som det ”jag” får. Det syftar med andra ord inte på något jag bär fram (*offero*⁵⁹). Det är i den korta texten svårt att utläsa att den handlar om Herrens måltid och psalmen gestaltar nattvarden som något mindre heligt jämfört med exempelvis psalm 387 ovan.

Psalmens andemening tolkar jag ändå så att de kommunicerande ber om välsignelse så att de, likt ”droppar i vatten”⁶⁰ kan förnera sin tro, bära den och vittna så att fler kan möta Jesu kärlek och bli en del av Hans kropp.

⁵¹ Den svenska psalmboken (1986), psalm 70

⁵² Den svenska psalmboken (1986), psalm 70

⁵³ http://sv.wikipedia.org/wiki/Eyvind_Skeie

⁵⁴ Psalmer i 2000-talet (2006) Stockholm: Verbum, psalm 927

⁵⁵ Psalmer i 2000-talet (2006) Stockholm: Verbum, psalm 927

⁵⁶ Psalmer i 2000-talet (2006) Stockholm: Verbum, psalm 927

⁵⁷ Psalmer i 2000-talet (2006) Stockholm: Verbum, psalm 927

⁵⁸ Psalmer i 2000-talet (2006) Stockholm: Verbum, psalm 892

⁵⁹ Elverson Karl-Gunnar (2003) *Handbok i liturgik* (Stockholm: Verbum) s. 115

⁶⁰ Psalmer i 2000-talet (2006) Stockholm: Verbum, psalm 892

Svenska kyrkan som quick-fix?

”Den postmoderna andligheten handlar inte om bot – grundupplevelsen är inte alls att människan har gjort något fel eller bör bättra sig på något sätt – snarare om rastlöshet och rotlöshet: Därför vill man ha upplevelser, praktisk kunskap om hur man når ett tillstånd av inre frid och rotad identitet.”⁶¹

Utan att avgöra om vi idag lever i en sen- eller postmodern tid, är det konstaterbart att samhället är individualiserat, d v s bejakar egenmakt och självförverkligande på bekostnad av gemenskap och sammanhållande värden. På motsvarande sätt har människan gått från att vara en lojal medborgare till kund och ekonomin bygger till stor del på att vi konsumerar varor och tjänster. Samhället har blivit individ- och konsumtionsorienterat.

Detta syns också på ett område som religionen och på vårt förhållande till kyrkan som idag inte har någon självklar roll i samhället. I en rapport baserad en medlemsenkät (*Medlem 2010*⁶²) framgår att Svenska kyrkan når 85 procent av sina medlemmar under ett år.⁶³ Samtidigt uttrycker Bromander i rapporten att ”[k]yrkans roll i det svenska samhället har [...] tunnats ut”⁶⁴, vilket får stöd av Anne-Louise Eriksson som skriver att bara 10 procent av medlemmarna i Svenska kyrkan firar gudstjänst minst en gång i månaden.⁶⁵

Resultatet av enkäten är ”sannolikt ett tecken på att människor i allmänhet har en vag bild av – och relation till – kyrkan”⁶⁶.

Eftersom den vardagliga relationen med kyrkan saknas är den heller inte en naturlig anknytningspunkt i händelse av exempelvis livskris. Samtidigt är kyrkan och dess gudstjänster viktiga, både i betydelsen att existera i människans medvetande, d v s att utgöra en naturlig kontaktyta, men också för kyrkan som kropp. I princip all ecklesiologi, skriver Eriksson, betonar gudstjänsten som centrum för den kristna kyrkan.⁶⁷

En av frågorna i enkäten mäter vilken roll kyrkan spelar som resurs i händelse av individuell oro. Den lyder: ”om du var oroad eller ledsen över något, hur troligt är det att du skulle söka tröst eller stöd i eller hos någon/något av nedanstående alternativ?”⁶⁸ I rapporten redovisas att de tillfrågade hade rankat familj och vänner, ja till och med medier som film och TV betydligt högre än svarsalternativet *kyrkan*.⁶⁹ Detta tolkar jag som att människan vänder sig till sådana instanser som hon, utöver frågan om förtroende, har en etablerad relation till och som finns i blickfånget.

Parallellt redovisar Palmer för möten med svenskar som i samma kontext, d v s ett individualiserat, stressat och komplext samhälle, gav uttryck för att ha känsla och intresse för frågor där kyrkan traditionellt har varit den givna instansen. Han skriver att ”[o]m inte annat gav de uttryck för en känsla av existentiell förankring och stöd i livet som jag själv vill beteckna som andlig”⁷⁰. Men det gav, skriver Palmer vidare, en bild av ”återkommande mönstret att människor beskrev sina andliga erfarenheter i termer av en stunds undantag

⁶¹ Vikström (2008) *Folkkyrka i en postmodern tid*. Åbo: Åbo akademi s. 37-38

⁶² Enkät som genomfördes bland medlemmar i Svenska kyrkan. Bromander (2011).

⁶³ Bromander (2011) s. 134

⁶⁴ Bromander (2011) s. 9

⁶⁵ Eriksson (2008) s. 296

⁶⁶ Bromander (2011) s. 134

⁶⁷ Eriksson (2008) s. 296

⁶⁸ Bromander (2011) s. 53

⁶⁹ Bromander (2011) s. 53-54

⁷⁰ Palmer (2008) s. 278

eller tillflykt från en värld av ständig stress”⁷¹.

Individualiseringen har lett till att människan själv förväntas finna lösningar på problem. Och som kunder i en konsumtionsorienterad värld söker individen efter direkta och funktionella lösningar på problem, även sådana som berör exempelvis existentiella frågor.

Palmer refererar i sin text till Bauman för att svara på frågan vad som händer med människors inre liv i en situation där man som individ själv och ständigt tvingas att bygga strategier för att kunna hantera en allt mer stressande och komplex värld: ”Individuals have been offered (or, rather, have been cast into) freedom of unprecedented proportions – but at the price of similarly unprecedented insecurity. And where there is insecurity, little time is left for caring for values that hover above the level of daily concerns – or, for that matter, for whatever lasts longer than the fleeting moment.”⁷²

”Hela det moderna projektet under 1900-talet har placerat kyrkan där den i dag befinner sig”⁷³ skriver Bromander, vilket man bara kan konstatera. Likväl utgör individualisering och konsumtionsorienteringen en utmaning för Svenska kyrkan som riskerar att inte bara uppfattas som en tjänsteleverantör, utan också se sig själv som en sådan i syftet att kunna möta människor av idag.

Utmaningen för Svenska kyrkan ligger, som jag ser det, bl.a. i att kunna vara en motkraft till synen på människan som en ensam och isolerad konsument som förväntas klara alla svårigheter själv och visa på värdet av de längre perspektiven; att det finns en styrka i gemenskap och att

det inte finns någon quick-fix för att komma underfund med sig själv.

Bromander skriver i sin avslutning att ”[n]är man vill möta den här typen av utmaningar kanske man inte i första hand ska förändra sig själv för att passa den nya världen”⁷⁴

⁷¹ Palmer (2008) s. 278

⁷² Palmer (2008) s. 281

⁷³ Bromander (2011) s. 133

⁷⁴ Bromander (2011) s. 133

Vilja, mod, engagemang

- *En folkkyrkovision för det senmoderna samhället*

Uppgiften, att i detta nionde paper inom ramen för kursen Svenska kyrkan, skriva fram en egen folkkyrkovision avser jag lösa genom att först uppehålla mig något kring det problematiska i begreppet folkkyrka, därefter i sammanhanget introducera de tre, för mig centrala, orden *vilja, mod* och *engagemang*; tre ord som är omistliga oavsett sammanhang.

För att kunna skriva en vision om folkkyrkan bör man ha en föreställning om dess innebörd. Vad är en folkkyrka? Är det en kategori av kyrka? En underkategori? Om så, hur förhåller man sig till den överkyrka som då logiskt borde finnas? Hur ser motsatsen *icke-folkkyrka* ut? Redan att definiera kyrka, eller Kyrka, har engagerat många och vad avses med särformen *folk*? Är det alla individer i en stat eller syftas det på gudsfolket? Kan man vara medlem av ett folk? Eller avstå från att vara det? Vem ger folkkyrkan dess legitimitet och hur många krävs för att legitimera begreppet? När (och hur) upphör en folkkyrka att vara?

Det tycks finnas fler frågor än punkter att ta fasta på och inte minst i kurslitteraturen ges en mängd olika syner på *hur* en folkkyrka bör vara. Vad jag saknar är en diskussion om *vad* det är. Vikström skriver i sin egen folkkyrkoteologi för en postmodern tid att folkkyrkan bör vara medveten om att dess tradition är konstruerad. Han poängterar visserligen att den är historiskt traderad och samtidigt oavslutad, men menar, som jag tolkar det, att det är en konstruktion.⁷⁵

⁷⁵ Vikström Björn (2008) *Folkkyrka i en postmodern tid, tjänsteproducent i välfärdssamhället eller engagerande gemenskap?* Åbo: Institutet för ekumenik och socialetik, Åbo akademi. s. 242

Begreppet folk verkar vara mer centralt än kyrka för Vikström. I sin teologi⁷⁶ pekar han på att Svenska kyrkan har sin tradition just där, i begreppet folk(kyrka). Han talar visserligen gärna om traditionen, men hans historiska horisont tycks inte sträcka sig längre än till reformationen. Hans teologi är dessutom i total avsaknad av Jesus Kristus vilket för mig är helt främmande.

Trots det problematiska i begreppet folkkyrka, skall jag så ge mig i kast med att skissa på någon form av vision. Min utgångspunkt är att Kyrkans ursprung och uppdrag, så som det gavs, inte har förändrats. "[D]u är Petrus, Klippan, och på den klippan skall jag bygga min kyrka" (Matt 16:18). Kyrkan är, för att låna Sigurdssons ord, "inte en tidlös abstrakt idé, utan en gemenskap med insida och utsida."⁷⁷ För mig måste det börja där, i traditionen, i att Kyrkan är Kristi kropp.

I likhet med vilken kropp som helst består den av delar som ser olika ut. I ett kyrkligt sammanhang tänker jag dessa delar, för att göra det enkelt, som församlingar vilka alltså till det yttre kan se olika ut. Kärnan däremot, både i form av Kristus och lära/budskap och som organisatorisk mittpunkt, måste vara den samma. Den organisatoriska så väl som den läromässiga kärnan attraherar, om den är tydlig, och utgör en kritisk massa som utgör ett inre liv. Till detta kommer rörelsen mellan mitten och periferin som kan liknas vid hur kroppen andas. Från periferin kallas människorna in till centrum och sänds ut som lärjungar att verka i Jesu efterföljd.

⁷⁶ Ibid, s. 239-245

⁷⁷ Ibid, s. 157

Viljan är central; viljan att tillhöra och leva i efterföljd. Den kan kopplas till hur Gud kallar sina lärjungar och med viljan (såväl intellektuellt som religiöst) svarar den kallade Ja. Viljan leder till valet att tillhöra vilket leder till rätten att vara med och forma och påverka. Här finns kopplingar till bl.a. Modéus bild av tillhörighet.⁷⁸

Modet som gemenskapen, genom Helig Ande, rustar de kristna med att leva i efterföljelse. Situationen idag liknar, vilket Modéus också skriver, urkyrkans minoritetssituation då priset för att kalla sig kristen var högt. Modéus menar att det finns en skillnad här eftersom valet då var förenat med livsfara.⁷⁹ Jag vill hävda att man även idag kan prata om livsfara även om det inte handlar om fara på ett fysiskt plan. Då blev man som kristen avrättad. Idag, på våra breddgrader⁸⁰, riskerar man att lida psykiskt vilket också är en aspekt av liv. Martyriet idag är inte blodigt men mentalt och kanske intellektuellt.

Engagemanget hos den enskilde kommer som en effekt av viljan och modet och uttrycks i praktisk efterföljelse i vardagen. Engagemanget kan ta sig olika uttryck men är i grund och botten sprunget ur kyrkans mitt och kanaliseras av gemenskapen och omvandlas i mission, evangelisation och diakoni.

Kondenserat skulle detta kunna skrivas som att *folkkyrkans församlingar är gemenskaper som bekräftar viljan, rustar med mod, undervisar och när samt, med altaret som centrum, kanaliserar engagemang.*

Jag har här försökt att lyfta ett antal beståndsdelar som jag tror är viktiga. Det är på inga vis en heltäckande bild. Att skriva fram en helt egen folkkyrkovision eller –teologi ser jag inte som görligt, varken av utrymmesskäl eller av det jag inledde med, nämligen problematiken kring själva begreppet folkkyrka.

Även om man som jag har haft ett problematiskt förhållande till folkkyrkan är det min fasta övertygelse att hur man än organiserar sig; vad man än kallar sig, så är viljan (av Gud), modet (av Helige Ande) och engagemanget (att följa Kristus) värden eller förmågor man som människa står sig slätt utan. De kan till och med leda till återupprättandet av den enda Kyrkan.

⁷⁸ Vikström Björn (2008) *Folkkyrka i en postmodern tid, tjänsteproducent i välfärdssamhället eller engagerande gemenskap?* Åbo: Institutet för ekumenik och socialetik, Åbo akademi. s. 166 ff

⁷⁹ Ibid, s. 168

⁸⁰ Icke att förglömma, alla de kristna i världen som de facto lider fysiskt och avrättas p g a sin kristna tro.

Spår av mission

- Från en tid då Sverige kristnades

Missionstid och tidig medeltid är den epok tillika det band i *Sveriges kyrkohistoria* jag här avser behandla genom att försöka urskilja vissa, för den tiden, viktiga och centrala skeenden som har präglat kyrkan i Sverige och alltjämt präglar Svenska kyrkan. Eftersom verket spänner över femhundra år och berör en mängd händelser, företeelser, platser och personer har jag gjort ett urval. Det jag kommer att ta upp är episkopal struktur, geografiska skillnader i uttryck och fromhet, gravskick samt klostrens problematiska betydelse. Dessutom kommer jag avslutningsvis och ur ett genusperspektiv att ställa frågan om Ansgar verkligen var först.

Episkopal struktur

På söndag är det Pingstdagen, den dag då Kyrkan enligt *Apostlagärningarna* bildades⁸¹. Då handlade det främst om grundandet av församlingarna runt Medelhavet men ett antal århundraden senare nådde det kristna budskapet även oss vid ”världens ände [...] i svearnas (*Sueonum*) land”⁸². Ansgar, Nordens apostel, sägs vara den som via Birka i Mälaren kristnade det som senare skulle komma att bli Sverige.

Även om munken och biskopen Ansgars gärning var betydelsefull väljer jag att, för stunden, lämna honom och i stället flytta fokus tre hundra år fram i tiden till (Gamla) Uppsala. Där skulle nämligen den första ärkebiskopen av Uppsala komma att installeras 1164 och där sitter ärkebiskopen för Svenska kyrkan fortfarande. Innan dess fanns redan de biskopssäten som kom att

⁸¹ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 10

⁸² Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 49

bestå i Sverige under resten av medeltiden, men Lund var i början av 1100-talet ärkebiskopssäte för hela Norden.⁸³

Strukturen med biskopar, vars ursprung återfinns i kristenhetens äldsta tid, spelade den avgörande rollen för den organisatoriska uppbyggnaden.⁸⁴ Och även om begrepp som socken (som på 1000-talet började användas som en kyrkoorganisatorisk term) och organisationen genom historien har förändrats, ser sig Svenska kyrkan än idag som episkopal.

Anledningen till att ärkebiskopssätet kom att bli Uppsala sägs bygga på dels legenden om hednatemplet⁸⁵, dels den om helgonkungen Erik (den helige) som där sägs ha lidit martyrdöden. Inget av detta går dock att med säkerhet belägga historiskt varför det verkar mest troligt att platsen valdes utifrån att det tidigt varit en kungaplatz. Även om biskopssätet alltid har hetat Uppsala rör det sig om två separata platser, dels Gamla Uppsala, dels Östra Aros vilket idag är den geografiska platsen för Uppsala.⁸⁶

Fromhetstraditioner

Som vi har sett under kursens gång har det genom kyrkohistorian funnits olika fromhetsinriktningar vilka i stort varit geografiskt knutna. Även om dessa till del har uppstått som reaktioner mot rådande

⁸³ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 70

⁸⁴ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 70

⁸⁵ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 168

⁸⁶ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s.83

ordning och många gånger haft karaktär av väckelserörelser, är själva fenomenet inte modernt. Redan under missions- och tidig medeltid kom influenser via missionärer från dels det tyska riket, dels från England och Nordfrankrike. De olika traditionerna betonades dock inte så starkt då kyrkan var en övergripande europeisk storhet. ”Således fanns inte några nationalkyrkor, avgränsade till bestämda geografiska områden [...] men beroende på var man befann sig – i Centraleuropa, England eller Västeuropa – var kyrkans framtoning något olika när det gällde exempelvis organisation och gudstjänstlivets utformning.”⁸⁷ Det fanns alltså, tycker jag mig se, en tolerans för att det inom Kyrkan fanns olika uttrycksformer och även då man inte betonade skillnaderna har det ”tidigt funnits en geografiskt betingad regionalitet. Den kommer till uttryck i att de samhälleliga förhållandena var olika exempelvis väster respektive öster om Vätterlinjen.”⁸⁸

I takt med att stiftet etablerades började det i domkyrkan växa fram en egen liturgisk tradition. I synnerhet redovisas detta i genomgången av det första stiftet, Skara: ”I synnerhet gällde detta om huvudgudstjänsten, mässan. Sättet att fira gudstjänst i domkyrkan kom efter hand att bli riktningsgivande för hela stiftet och bidrog väsentligt till att detta uppfattades som en enhet: en stiftsidentitet höll på att växa fram.”⁸⁹

Även om det kanske inte är möjligt att direkt härleda den skillnad som idag finns mellan de olika stiftet till tidig medeltid, så är det ändå, menar jag, en kulturell och

regional skillnad som funnits med från början.

Gravskick

Också då man studerar gravskick kan man se bestående seder. Förändringar i gravskicket är ett tecken på influenser från den tidiga kristna religionen. Dels i form av föremål av kyrkligt ursprung och med kristen symbolik som har påträffats vid utgrävningar. Dessa går att belägga åtminstone under 500-talet och gäller i synnerhet gravar där den döde inte har bränts. Även gravars läge kan, från 800-talet, iakttas då de döda begravdes i östvästlig riktning med huvudet i väster.⁹⁰

Att idag, då ca $\frac{3}{4}$ av alla avlidna (åter igen) kremeras, är intressant. Eldbegängelse upphörde i och med kristnandet och återinförandet följde med modernitetens intåg från 1700-talet. Motståndet var från kyrkan till en början starkt men idag är kremering allmänt accepterat. Ett kyrkligt motstånd finns dock fortfarande kvar i gammalkyrkliga kretsar.⁹¹

Även bruket av gravstenar kan spåras tillbaka till tidig kristen tid och framför allt från den intensivare perioden av kristnandet. Då började det övre skiktet i samhället att resa en ny typ av minnesmärken, runstenar. De utgör ett ”övergångsfenomen som leder vidare till de gravmonument, gravstenar och gravhällar som återfinns på de tidigmedeltida kyrkogårdarna, vilka utgör den kollektiva manifestationen för en större befolkning”⁹².

Idag, och inte minst med tanke på den stora andel som kremeras, har seden att ”resa

⁸⁷ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 55

⁸⁸ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 37

⁸⁹ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 90

⁹⁰ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 35

⁹¹ *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/lang/kremering>, hämtad 2013-05-16.

⁹² Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 41

monument” över den döde förändrats. Även om gravstenar fortfarande är vanliga så har de minskat i storlek samtidigt som allt fler väljer minneslund som en sista viloplats.

Frågan jag ställer mig i relation till såväl kremering som gravstenar är om nuvarande praxis enbart vilar på praktiska orsaker eller om man här ser tecken på sekularisering?

Betydelsen av kloster

Ända sedan missionstiden har kloster spelat en stor roll för Sverige. Redan den första dokumenterade kontakten med den missionerande kristendomen, om vi räknar Ansgar som den förste, var sprungen ur en monastisk tradition på kontinenten. Ansgar, själv munk, tillhörde en benediktinsk tradition. År 1143 grundades klostren i Alvastra i Östergötland och Nydala i Småland men redan under 1000-talets slut fanns det äldre klosterbildningar i Skåne.

Det var kung Sverker d.ä. och hans maka drottning Ulvhild som lär ha bett Bernhard av Clairvaux, grundaren av Cisterciensorden (en reformerad gren av benediktinorden), att sända munkar till Sverige vilket så skedde och Alvastra och Nydala etablerades som dotterkloster till Clairvaux.⁹³

Klostren innebar ett ”nyttillskott på det andliga livets område”⁹⁴ men också att kyrkan i Sverige tydligare knöts samman med Europa och den allt mer expanderande kyrkliga makten och inte minst med påven. Även så utgjorde klostren begravningsplatser för eliten, något som gav status. Stora donationer i form av bl.a. landområden gjordes varför klostren kom att bli rika och därmed inflytelsefulla

institutioner.⁹⁵ Munken Stefan från klostret i Alvastra blev den förste ärkebiskopen av Uppsala 1164. Vigningen förrättades av ärkebiskop Eskil av Lund i närvaro av påven Alexander III.⁹⁶

Utöver att de kloster som fanns i Sverige fram till reformationen, då de successivt förbjöds och stängdes, hade politisk makt och inflytande så utgjorde de vad jag vill kalla andliga kraftcentrum; vallfartsmål; läroanstalter m.m. Och det är ur detta perspektiv jag vill göra en koppling till den nutida situationen. Under reformationen förbjöd kungen kloster på grund av att de utgjorde en maktfaktor samt var i besittning av ekonomiska resurser. Men med stängningen slängdes även ”barnet ut med badvattnet” och idag är avsaknaden av ordens- och monastiskt liv tydlig. Och även om Svenska kyrkan inte har någon officiell policy i frågan hämtas influenser från olika kloster och kommuniteter runt om i Europa. Taizé i Frankrike och Bose i Italien är exempel, men även de företrädesvis katolska kloster och konvent som åter etablerats i Sverige är välfrekventerade mål för retreatar och själavård.

Var Ansgar först?

Som jag har berört har man utifrån gravskick kunnat se förändringar som kan dateras till 500-tal. Det har rört sig om hur döda begravts och fynd som gjorts i gravarna, fynd som tydligt visar på att människor i Norden hade kontakt med kristna kulturer långt innan Ansgar kom till Björkö omkring 830. Föremål med kristna symboler som påträffats i gravar skulle kunna tyda på att dessa haft en religiös eller kultisk betydelse. Men då det i praktiken inte finns några källor som

⁹³ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag s. 120

⁹⁴ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag s. 121

⁹⁵ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag s. 121

⁹⁶ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag s. 142

styrker kristendomens aktiva intåg före Ansgar, är det svårt att leda i bevis.⁹⁷

En aspekt som trots allt är intressant är att det framför allt är män som har skrivit historien och då företrädesvis om andra män. Men mönster, liknande de vi ser i Svenska kyrkan idag, har framträtt tidigare avseende vem som har sökt sig till kyrkan och varför. Även om få kvinnor är omnämnda i det källmaterial som finns bevarat, skulle man, med slutledning av motsvarande mönster från andra länder, kunna dra slutsatsen att män anslöt sig till kyrkan av nyttskäl, d v s det innebar en fördel med avseende på handel, inflytande, internationella kontakter och politik. Kvinnors anledning var däremot i högre utsträckning religiös.⁹⁸

Ett exempel på kvinnor som ändå återfinns i historien och då kopplat till ett fromt liv är den förste kristne kungen Olov Eriksson Skötkonungs dotter Ingegerd, som i slutet av sitt liv gick i kloster i Novgorod. Hon blev Sveriges första helgon ”Anna av Novgorod”⁹⁹. Ett annat exempel är den nyss nämnde drottning Ulvhild som enligt *Exordium magnum cisterciense*¹⁰⁰ var den fromma kvinna som bad Bernhard av Clairvaux att sända munkar till Alvastra.¹⁰¹

Tanken att det före Ansgar skulle ha funnits människor som genom färder såväl öster- som väster ut kommit i kontakt med kristendomen, tagit den med hem till trakten kring Mälaren och som lekmän

praktiserat den nya religionen är spännande. Kanske var det kvinnor som tog den till sig? Kanske var det redan då kvinnor som låg bakom den begäran som gjordes hos kejsar Ludvig den fromme om att skicka präster till ”världens ände”?¹⁰²

Det är svårt att på liten yta ge en bild av missions- och tidig medeltid. Jag har ändå försökt att peka på och problematisera några händelser, skeenden, ting och personer som jag bedömer var centrala då och som satt bestående prägeln på kyrkan i Sverige.

⁹⁷ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag s. 35-36

⁹⁸ Gräslund Anne-Sofie (1998) Frideborg och Katla och andra kristna kvinnor, i *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag AB s. 185

⁹⁹ *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/ingegerd/211598>, hämtad 2013-05-09.

¹⁰⁰ En cisterciensisk ordenskrönika

¹⁰¹ Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag s. 120

¹⁰² Nilsson Bertil (1998) *Sveriges kyrkohistoria, missionstid och tidig medeltid*, Stockholm: Verbum förlag s.43